

OBRISI EKONOMSKO-DRUŠTVENIH PRILIKA U DUBROVAČKOJ REPUBLICI 1797—1807. GODINE

Proučavajući najbogatiji i najznačajniji arhivski fond u Historijskom arhivu u Dubrovniku — fond Dubrovačke Republike, nailazili smo na vijesti o različitim događajima i o mnogostranim djelatostima kojima su se bavili stanovnici dubrovačke države. Iako nam je glavni zadatak da proučavamo povijesni razvitak brodarstva i pomorstva u širem smislu, ipak smo svratili pozornost i na neke druge događaje koji su se zbivali u toj našoj Republici. U vezi s tim, nešto više pozornosti obratili smo proučavanju razdoblja od 1797. godine pa do konačne propasti i ukinuća dubrovačke države. U tome razdoblju pored ostalog uočili smo neka značajnija previranja u društvenim odnosima u ovoj našoj u prošlosti jedinjoj pomorskoj državi. Prije svega odmah treba istaći da se upravo tada u dubrovačkoj državi (u prvom redu kao odrazi međunarodnih vanjskih ali također i nutarnjih faktora) očituju društvena previranja većih razmjera s osjetljivim posljedicama. Posebno je to došlo do izražaja u bunama, pobunama i nemirima dubrovačkih seljaka kmetova. U prvom redu to se odnosi na pobune seljaka kmetova u Konavlima, Župi Dubrovačkoj i na otoku Lastovu, kad su se tamošnji seljaci pobunili protiv vladajuće klase dubrovačke vlastele.

Konavoska buna izazvala je žive rasprave i prouzročila nemir u nekim evropskim krugovima, što je rezultiralo zamršenim i zapletenim diplomatskim pa čak i vojničkim zavrzlama na liniji Dubrovačka Republika — Austrija — Turska.¹

¹ S. Antoljak, *Konavoska buna u središtu jednog dijela evropske diplomacije (1799—1800)*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 286, Zagreb 1952, str. 107—141. Osim toga opsežnog rada o konavovkoj buni iskoristili smo nove arhivske izvore koji dosad nisu bili iskrošteni. Isti, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*, Zagreb 1956.

Ž. Muljačić je u svojim radovima pisao i o društvenim odnosima i o previranju među dubrovačkom vlastelom. Pored ostalih njegovih priloga za ovu našu temu posebno su značajni ovi Muljačićevi radovi: *Tomo Basiljević-Baselji pretstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*, posebna izdanja Srpske akademije nauka i umjetnosti, Beograd 1958; *Istraga protiv »jakobinaca« u Dubrovniku 1797*, ANALI Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, II, Dubrovnik 1953. i *O strankama u starom Dubrovniku*, ANALI Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, VI—VII, Dubrovnik 1957—59.

O prijašnjim previranjima i pobuni na otoku Lastovu vidi: M. Lucijanović, *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 1954. i J. Luetić, *Pomorac i diplomat Vice Bune*, ANALI Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, I, Dubrovnik 1952.

Za ova naša uvodna razmatranja konsultirali smo i ove radove: L. Vojnović, *Pad Dubrovnika*, vol. I i II, Zagreb 1908. i H. Toers Bjelovučić, *The Ragusan Republic: Victim of Napoleon and its own conservatism*, Leiden 1970.

Osim konavoske bune dubrovačkih seljaka kmetova, nekako u isto vrijeme su se pobunili i seljaci kmetovi u Župi Dubrovačkoj te seljaci na Lastovu, a u manjoj mjeri i drugdje po dubrovačkoj državi. O tim pobunama i »revolucionarnim« (tako ih nazivaju dubrovački službeni državni spisi) kretanjima dubrovačkih seljaka Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike raspravljalo je i donasalo odluke i poduzimalo razne mjere za ugušivanje i zataškavanje buna i posljedica tih pobuna i nemira. Tako se u toku 1799. i 1800. godine posebno raspravljalo o pobuni seljaka kmetova u Župi Dubrovačkoj. Odlukom toga Vijeća dana 13. VIII. 1800. godine neki Župljani bili su kažnjeni vremenskim kaznama u visini od osam mjeseci strogog zatvora. Među kažnjenim nalazili su se i ovi Župljani: Petar Duper, Marko Šarac, Pavo Kalandić, Petar Lubura, Luko Bego i još neki.² Nismo doznali zbog čega je Ilija Barov Račić (iz Plata — župe Dubrovačke) bio kažnjen izdržavanjem robije okovanih nogu u trajanju od deset godina te nakon takve izdržane kazne još je bio osuđen izgonom iz dubrovačke države bez prava povratka u domovinu.³ Isto tako nismo još uspjeli doznati zbog čega je Niko Mordin iz Smokovljana (Dubrovačko primorje, Slanska knežija) bio osuđen na zatvor i izgon iz dubrovačke države, te ako se pojavi na bilo kojem dijelu teritorija Dubrovačke Republike da mu se da »tre tratti di corda« i nakon toga ponovno istjera iz dubrovačke države.⁴

Sudski proces oko pobune seljaka kmetova s otoka Lastova održavao se 1800. godine. Ta »revolucionarna« kretanja seljaka s otoka Lastova nisu posebna novost jer su se Lastovci i prije bunili i o tome je dubrovačka vlada često raspravljala. Za ova naša razmatranja svakako je zanimljivo: koliko su pažnje dubrovačke vlasti obraćale na taj proces o nemirima i novim društvenim kretanjima na otoku Lastovu i u 1803. godini.⁵

Uz takve nutarnje događaje, opće ratne neprilike, velika novčana davanja francuskoj soldatesci u obliku golemih »zajmova«, pa mita Turcima, Austrijancima, Englezima i drugima, koji su nasrtali na blagajnu dubrovačke države, doveli su vladu Dubrovačke Republike zaista u očajno stanje s nesavladivim posjedicama.⁶

² HISTORIJSKI ARHIV U DUBROVNIKU (kratica: HAD). Acta Consilii Roga-torum (Cons. Rog.), svezak 205, f. 199; sv. 206, f. 65 i 72; sv. 207, f. 48 itd.

³ HAD. Cons. Rog., sv. 209, f. 41v od 1. III 1803. godine.

⁴ HAD. Cons. Rog., sv. 208, f. 221v (1802); sv. 209, f. 33 (1803).

⁵ HAD. Cons. Rog., sv. 210, f. 44v/1; sv. 209, f. 56.

⁶ J. Luetić, *Talijanski mornari kao članovi posada trgovačkih jedrenjaka Dubrovačke Republike u 18. i poč. 19. stoljeća*. ANALI Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Dubrovniku, XVIII, Dubrovnik 1980 str. 252. HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 129; sv. 206, f. 23v; sv. 210, f. 14. Pored ostalog ti su se novčani izdaci odnosili na engleskog diplomata Hamiltona i na ruskog admirala Ušakova — HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 34v. To su bila davanja u obliku darova, pozajmica i tome slično; kao na primjer pozajmice Agi u Trebinju od 10.000 piastri; povećanje dara uegu u Tunisu; pozajmica Santowskome 2.000 cekina; izdavanje turskom pomorskom kapetanu iznos od 1.484 dukata; pa austrijskom generalu Iveljiću 2.000 zlatnih cekina; francuskom konzulu 6.000 dukata itd. itd. HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 28v; sv. 205, f. 27; sv. 206, f. 12v, 13 i 31v; sv. 207, f. 28 i 61; sv. 209, f. 46; sv. 210, f. 18—20, 34v, 43, 75 i 77v. Iako pozamašni ti novčani izdaci nisu pričinjavali teškoće blagajni Dubrovačke Republike, ali kad su se 1798. godine u vodama Jadranskog mora pojavili francuski ratni, dobro naoružani brodovi, a nadasve prisutnost onog velikog francuskog ratnog linijskog broda (navodno je na tome brodu bilo ukrcano 1.500 mornara i »pomorske pješadije«), a uz to se proširile »provjerene« glasine da je ta francuska vojska određena da okupira dubrovačku državu, onda se može zamisliti

Osim svega toga upravo tih godina katastrofalno je podbacila ljetina poljoprivrednih proizvoda dubrovačkih seljaka, a posebno je bio vrlo slab urod grahorica (u prvom redu boba i bobica) i žitarica na ionako neplodnom i vrlo oskudnom poljoprivrednom zemljištu za te kulture tadašnjih glavnih prehrambenih proizvoda dubrovačkih seljaka i pučana. U vezi s time 1797. godine dubrovačka je vlada poslala župniku crkve u Topolo (Dubrovačko primorje) veću svotu novca da se seljacima Topologa i Ošljega dijeli pomoć za nabavu žitarica i grahorica sve do nove žetve, jer »che corrono estremo rischio di morire di fame«. ⁷

kakvu je paniku i strahovanje to izazvalo u vladi dubrovačke države. I što se dogodilo. Zaista pred dubrovačko luku usidriše se taj francuski ratni linijski brod i jedan ratni brod tipa šambek. Zapovjednik toga francuskog ratnog sastava odmah je zatražio prijem kod dubrovačke vlade, pa je u ime Direktorija i po nalogu komesara francuske ratne mornarice zatražio od Dubrovačke Republike zajam u iznosu od milijun »Lira Tornesi«, i pod ultimatumom da mu se odgovori u roku od 24 sata. Nakon mučnih pregovora, »moljakanja« i »obrazloženja« financijskog stanja u dubrovačkoj državnoj blagajni, dubrovački senatori jedva su jedvice uspjeli smanjiti iznos toga »zajma« (»... somma talmente per noi distruttiva ed esorbitante...«). U vezi s tim »posjetom« Francuza dubrovačka je vlada obavijestila Carigrad da su taj zajam dosta smanjili te da su tako morali postupiti zbog vlastitih interesa zaštite svoje trgovačke mornarice. Da bi došli do novca za taj zajam, Dubrovčani su morali isprazniti gotovo sve postojeće državne i javne blagajne, pa i privatne fondove. To je zapravo bio početak svršetka dubrovačke državnosti. Od tada pa do konačne propasti Dubrovačke Republike Francuzi su često nasrtali na blagajne i na imovinu Dubrovčana. Jedan od zadnjih takvih nasrtaja (prije francuske vojne okupacije dubrovačkog teritorija) bio je onaj kad je 13. ožujka 1806. godine francuski general Molitor zatražio od Dubrovčana 300.000 franaka. U lipnju 1806. francuska vojska okupirala je dubrovačku državu. Posljedice te vojne okupacije i ratovanja po teritoriju dubrovačke države i dan-danas su vidljive i u gradu Dubrovniku i u mjestima dubrovačkog kraja. HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 87v (od 19. VII. 1798), f. 114v (od 25. VIII. 1798, isplatili prvu ratu) i f. 124v (od 3. X. 1798, isplatili drugu ratu), f. 125; sv. 210, f. 26v. J. Luetić, *Agonija trgovačke mornarice Dubrovačke Republike*, Pomorski zbornik, I, Zadar 1963. Fr. M. Appendini, *Ratovane oko Dubrovnika godine 1806.* (Za štampu priredili Petar M. Kolendić i Josip D. Nagy), Dubrovnik 1906. B. Krizman, »Memoire« *Bara Bettere austrijskom generalu T. Milutinoviću o Dubrovačkoj Republici iz 1815. godine*, ANALI Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, I, Dubrovnik 1952, str. 423—464. S. Vekarić, *Podaci o dubrovačkim brodovima za vrijeme i nakon francuske okupacije*, ANALI Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, II, 1953. V. Ivančević, *Ruske zapljene dubrovačkih brodova 1806—7*, GODIŠNJAK Pomorskog muzeja u Kotoru, V, 1956. Isti, *Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva u razdoblju francuske posjedništva (1806—1813)*, ANALI Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, XVII, Dubrovnik 1979, str. 363—428.

⁷ HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 54 (od 20. IV. 1797). U vezi s nestašicom osnovnih živežnih namirnica dubrovačka vlada donosi odluke i pronalazi načine da bi se nabavilo potrebne količine žitarica i grahorica. Davaju premije i posebne povlastice zapovjednicima dubrovačkih trgovačkih brodova koji će žitarice i bob nabavljati i prevoziti iz Livorna, iz luka Levanta i Crnog mora, a preko Ayale u Beču traže dozvolu da se žitarice mogu slobodno nabavljati u austrijskim lukama itd. Određuju visinu dobiti u tim poslovima do iznosa od 25%. Zbog kontrole raspodjele brašna određuju da se žito može mljeti samo u mlinima u Župi Dubrovačkoj. HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 35 i 94 (1797); sv. 207, s. 109v, 123v, 129v, 133, 134, 147, 151v (1800); sv. 208, f. 24, 34 (1801), f. 156v, 182v, 204v, 205, 222 i 226 (1802); sv. 209, f. 42v (1803) itd. Međutim, u drugom arhivskom izvoru našli smo zabilježeno i ovo: godine 1797. u Cavtatu — po značaju i veličini drugog luci u dubrovačkoj državi — patrun trabakule I. Damjanović ukrcao je 450 stara »formentone« (za račun I. Valjala), pa taj teret prevozi u Dalmaciju — HAD. Diversa de Foris, sv. 221, f. 171v; Godine 1798. u Cavtatu se krca na brod 300 stara »formentone« — Diversa de Foris, sv. 222, f. 55v; godine 1802. u Cavtatu na briku kap. P. Katičića ukrcano je 8.696

Posljedice i učinci tih događaja i takvih prilika i neprilika, a nadasve bune i pobune dubrovačkih seljaka kmetova protiv dubrovačke vlastele (kao nosioca državne vlasti), odrazile su se i na formalno preispitivanje odnosa dubrovačke vlade prema dubrovačkim seljacima kmetovima. Tako je dana 8. ožujka 1799. godine u Vijeću umoljenih Dubrovačke Republike raspravljano o tim odnosima. Tom prilikom je zaključeno da se ispituju stanje i okolnosti u vezi sa služenjem kmetova. Nadalje, to je Vijeće odlučilo da se ispituju odnosi seljaka kmetova i njihovih gospodara dubrovačke vlastele. Isto tako bilo je zaključeno da se posebno ispituju različite samovolje i zloupotrebe kneževa i kapetana te njihovih »kanćeljera« u teritorijalno-administrativnim jedinicama, to jest u knežijama i kapetanijama na teritoriju dubrovačke države.⁸ To nije išlo tako glatko, jer su te probleme rješavali sami nosioci takvih društvenih odnosa i tadašnji nosioci vlasti u dubrovačkoj državi, to jest najkonzervativniji dio dubrovačke vlastele. A te probleme oni nisu mogli niti su bili sposobni rješavati. Dubrovački vlastelini zastarjelih nazora bili su nesposobni da se suoče s novim naprednijim društvenim kretanjima i takozvanim revolucionarnim previranjima. A u to je vrijeme bilo u Dubrovniku društvenih snaga koje su mogle pomoći rješavati te probleme. Dubrovačka vladajuća klasa nije dopustila da te naprednije snage sudjeluju u tim rješavanjima. Stoga su se ti problemi i rješavali vrlo sporo i nedjelotvorno. Tako je tek 29. ožujka 1800. godine bilo odlučeno u Vijeću umoljenih Dubrovačke Republike da se prihvati prijedlog novog plana i nešto »novijih« propisa u seljačko-kmetskim odnosima u dubrovačkoj državi. Međutim, nikakve radikalnije promjene, a niti nekog vidnijeg poboljšanja teškog kmetskog života dubrovačkih seljaka, ovisnika o gospodaru, nije postignuto. U tom novom planu tih kmetsko-vlastelinskih odnosa i dalje su gospodari dubrovačka vlastela imali pravo uzimati »svoje« seljake kmete u službu po devedeset dana godišnje (uključujući i kišne dane) s obvezom da će za svaku dnevnicu rada, kopanja i obrade zemlje gospodari dati seljaku kmetu po dva »kutla« zdravog vina, trideset »unča« kruha te po jedan »kuto« sočiva začinjjen solju i uljem.⁹

U vezi s tim »prevratničkim« događajima u dubrovačkom kraju dubrovačka su vlastela (koja su u svojim rukama držala apsolutno cjelokupnu vlast u dubrovačkoj državi) poduzimala odmazde, pa su to nosioci tih »revolucionarnih događaja i te kako dobro osjetili, a posebno konavoski seljaci kmetovi. Tako je, pored već poznatih sudskih procesa i kažnjavanja kolovođa konavoske bune i ostalih kažnjavanja seljaka bila donesena odluka Vijeća umoljenih Dubrovačke Republike da se privremeno zabrani ukrcaj konavoskih

»cùpelli di Ragusa« »Formentoni gialli«. Krcatelji B. Trojani & Comp. taj teret prevoze u Genovu (za račun braće Rosetti) — HAD. Diversa de Foris, sv. 229, f. 138v.

⁸ HAD. Cons. Rog., sv. 206, f. 33 od 8. VII. 1799; sv. 210, f. 67. Osim masovnih buna dubrovačkih seljaka kmetova bilo je usamljenih i pojedinačnih otpora, negodovanja i napada seljaka na vlastelu. Tako je na primjer Tonko Miš iz Knežice pobjegao od gospodara i nožem u ruci nasrnuo na njega. Nadalje, seljaci kmetovi samovoljno za svoj račun obrađuju gospodarevu zemlju, sjeku drva pa ih prodaju za svoj račun, namjerno pale šume itd. HAD. Lamenta del Criminale sv. 205, f. 45, 46, 54, 64v, 69, 113v, 124v, 137v i 199; sv. 208, f. 9v, 67 v i 138v; sv. 210, f. 29v; Cons. Rog., sv. 208, f. 211v i sv. 209, f. 33.

⁹ HAD. Cons. Rog., sv. 206, f. 33; sv. 207, f. 60 od 29. III. 1800.

mornara seljaka kmetova na bilo koji dubrovački trgovački jedrenjak, a posebno na onaj izvan jadranske plovidbe. U vezi s time dubrovačka vlada je izdala nalog svojoj Glavnoj upravi za pomorstvo i navigaciju da ne smije izdati službene međunarodne brodske isprave i plovidbenu dozvolu (takozvane »spedizioni«) bilo kojem kapetanu dubrovačkog broda ako je u popisu brodske momčadi bio uvršten koji mornar seljak kmet iz Konavala. Tako su ti mornari seljaci iz Konavala bili, iako za kratko vrijeme, prikraćeni u dobroj zaradi na dubrovačkim trgovačkim jedrenjacima izvan jadranske plovidbe. A u to je vrijeme (točnije od 1797. do 1807. godine) na trgovačkim jedrenjacima Dubrovačke Republike bilo stalno uposleno šest stotina i četrnaest mornara i drugih profila pomorsko-brodskih zanimanja iz Konavala (Cavtatske kapetanije i Pridvorske knežije). Ali ta zabrana nije mogla dulje vremena trajati, jer to nije bilo u interesu same dubrovačke vlastele. Naime, baš u to vrijeme dosta je manjkalo mornara dubrovačkoj trgovačkoj mornarici, a posebno onoj izvan jadranske plovidbe. A dubrovačka vlada je svoje primarne prihode za svoj državni budžet crpila upravo iz djelatnosti dubrovačke trgovačke mornarice. Ta zabrana nije se odnosila na oficire trgovačke mornarice Dubrovačke Republike bez obzira na to jesu li oficiri bili Konavljani porijeklom iz kmetsko-seljačke obitelji ili iz porodice seljaka slobodnjaka.¹⁰

Ti događaji općenito su djelovali i na druge strukture i slojeve dubrovačkog stanovništva, a nadalje na dubrovačke obrtnike i radnike. U tim teškim i vrlo kritičnim vremenima (arhivski izvori službenih državnih organa često govore o tome: *questi critici tempi*«) vladi dubrovačke države upućuju se mnoge molbe za povišenje mjesečnih plaća.¹¹ S druge strane, dubrovačke vlasti donose odluke o povišenju mjesečnih plaća državnim činovnicima.¹² Povišene su plaće i dnevnice činovnicima i radnicima na stonkim solanama i brodogradilišnim majstorima i radnicima u Gružu.¹³ Isto tako su dubrovačke vlasti povećale plaće »vojniciima« iz Brgata i Postranja, koji su obavljali stražarsku službu na obrambenom tvrđavskom sistemu grada Dubrovnika.¹⁴ Svi ti događaji prouzročili su skok cijena živežnim namirnicama i ujedno je nastalo povećanje troškova života općenito u dubrovačkoj državi.¹⁵ Stoga je dubrovačka vlada bila primorana donositi odluke o zabrani izvoza i o racionalizaciji živežnih namirnica¹⁶, a isto tako morali su vršiti strogi nadzor o javnoj prodaji kruha.¹⁷ U vezi s tim bila je donesena odluka da se iz Pomorske blagajne, i to iz onog dijela koji je potjecao iz poreza i taksa na vlasništvo dubrovačkih trgovačkih jedrenjaka (»karatista«), odmah izdvoji iznos od 300 dubrovačkih srebrnih dukata, koji će se postupno dije-

¹⁰ HAD. Cons. Rog., sv. 206, f. 67 od 7. VIII. 1799; sv. 209, f. 42 od 15. III 1803. A. Degl' Iveglio, *Saggio d'uno studio storico-critico sulla colonia e sul contadinaggio nel territorio di Ragusa*, Ragusa 1873, str. 64.

¹¹ HAD. Cons. Rog., sv. 209, f. 23 i 42.

¹² HAD. Cons. Rog., sv. 206, f. 205 i sv. 210, f. 78v.

¹³ HAD. Cons. Rog., sv. 206, f. 33 i 205.

¹⁴ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 150; sv. 206, f. 33 i 93v; sv. 208, f. 168—179.

¹⁵ HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 445; sv. 208, f. 168. Nadalje, bilo je odlučeno da se čak racionalizira izdavanje žitarica za trgovačke brodove, i to samo po deset stara po brodu — HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 104.

¹⁶ HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 115v.

¹⁷ HAD. Cons. Rog., sv. 207, f. 73; sv. 209, f. 63v.

liti siromasima u gradu Dubrovniku.¹⁸ U isto vrijeme, a sve to s obzirom na ta kretanja i previranja u društvenim odnosima u dubrovačkom društvu, dubrovačka su vlastela u svome Vijeću umoljenih raspravljala i odlučivala što da se radi da bi se snizili rashodi a povećali prihodi Dubrovačke Republike. Nadalje, raspravljali su o raskošnosti i o luksuzom življenju dubrovačke vlastele i dubrovačkog građanstva («cittadinanza»¹⁹). Ali usprkos tome u tim teškim i sudbonosnim vremenima u Dubrovniku dubrovačka vlastela i dubrovačko građansko društvo (u tome prednjače pučanske obitelji pomorskih kapetana) još uvijek žive »alla grassezza« bez većih stresova, pa često putuju u Italiju,²⁰ nabavljaju knjige iz inozemstva, kupuju južno voće i druge potreštine iz Italije itd. Dubrovačke vlasti poduzimaju posebne mjere da bi tu rastrošnost i luksuz obuzdali, pa povećavaju dažbine i carine na luksuznu

¹⁸ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 55v; sv. 209, f. 63v. I među dubrovačkom vlastelom bilo je siromašnih, pa su se neki morali zaduživati (uz kauciju i zalaganja nepokretnih imovina) i za najosnovnija sredstva za življenje, a ta su se zaduženja obavljala kod građana bivših pučana i seljaka — HAD. Diversa de Foris, sv. 240, f. 193 v. O imovnom stanju dubrovačkih građana, bivših pučana, može nam ilustrirati i djelomičan popis jednog dijela njihove pokretne imovine. Tako na primjer u kući kap. Iva Ruskovića upotrebljavao se kompletan veliki stolni pribor za jelo od srebra »di fabrica Inglese«, a uz to su i ostale stvari i nakiti od zlata i srebra. U kući kap. Vlaha Saltarića u Gružu pored drugog bogatstva spominju se 4 zlatna prstena, dvije srebrne medalje, nekoliko srebrnih kopčica, pa šest prstena s dragim kamenjem i tome slično. Kap. Miše Martinović, koji je stanovao u svojoj kući iza Katedrale, posumnjao je na kovača Mata Kostopeča da mu je ukrao 11 žlica od srebra, 13 viljušaka i 13 srebrnih noževa, pa jednu srebrnu medalju, prsten od zlata i druge vrlo vrijdne predmete od srebra i zlata. Andro Puljizović prodaje nekoliko kopčica od zlata, zlatnu dugmad, prstenje, srebrne i zlatne medalje itd. U kući kap. Frana Bratića dva su pribora za jelo od srebra, nekoliko srebrnih kopčica, srebrni sat i tome slično. Nasljednici Cvijeta Martinovića dijele zlatne i srebrne predmete kao vrčeve, stolni pribor, »gvantijere«, svijećnjake itd. Takve i slične dijelove pokretne imovine dubrovačkih pučana našli smo zabilježeno u ostalim mnogobrojnim popisima inventara dubrovačkih građana, a u prvom redu kod dubrovačkih pomorskih kapetana. HAD. Testamenta de Notaria (10. 1), sv. 85, f. 18; Lamenta del Criminale, sv. 209, f. 4; sv. 215, f. 78; Diversa de Foris, sv. 220, f. 102; sv. 220, f. 89 v; sv. 224, f. 223; sv. 230, f. 38; sv. 231, f. 29v i 30; sv. 228, f. 82, 90v i 91; sv. 240, f. 127 i 189v; sv. 243, f. 54. Bogatstvo dubrovačkih građana pučana ogledalo se i u sposobnosti da plaćaju i uzdržavaju stalnu kućnu poslugu i »djevojke« u svojim domaćinstvima. Tako je kap. M. Jurišić »col suo servitore« putovao u Ankonu, a kap. P. Daničića služi djevojka Marija Perić iz Lastova. Druge brojne Marije služile su u domovima kap. B. Stefanija na Konalu, kap. B. Lučića, kap. J. Fiskovića u Orebiću, a kap. I. Glavić ima mušku poslugu; u kući i na imanju kap. N. Gjurišića na Konalu sluškinja Marija obavlja domaćinske i poljoprivredne poslove. Kap. M. Frančeski ima dvije sluge kao i kap. J. Božović; ženu kap. HiDe služi posebna djevojka; djevojka Klara služi kod kap. P. Cumeljana; Đive Vojvodić (pok. Frana) iz Šumeta kućna je pomoćnica kap. A. Galjufa. Nadalje, Jela, Marija, Kata, Anica poslužuju u kućama kap. K. Kampanelija, kap. M. Lazarovića, kap. T. Jakšića, kap. M. Piskulića, kap. V. Lučina, kap. A. Puljezija, a Kata Grgičević iz Hvara sluškinja je kap. S. Jakšića; Rade je sluga i poljoprivrednik na imanju kap. V. Taljerana itd. itd. HAD. Lamenta del Criminale, sv. 200, f. 11; sv. 203, f. 114 (1794); sv. 207, f. 116v i 155 (1797); sv. 208, f. 3; sv. 210, f. 22, 73v, 79 i 79v (1797. i 1798); sv. 215, f. 78v i 188v; sv. 216, f. 84v i 93v (1801); sv. 218, f. 34v; sv. 219, f. 47v (1802); Diversa de Foris, sv. 226, f. 15v i 69v (1800); sv. 229, f. 112v (1802); sv. 234, f. 115 (1804); sv. 236, f. 166 (1805) i sv. 240, f. 158.

¹⁹ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 55v i 184; Diversa de Foris, sv. 231, f. 77; Dopisi Pomorskog ureda br. 142. Senat daje nalog državnim računovođama da u roku od 14 dana izrade bilancu tako da se mogu jasno vidjeti svi prihodi i državni rashodi — Cons. Rog., sv. 205, f. 98.

²⁰ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 30, 50v; sv. 207, f. 74v; sv. 208, f. 108v; sv. 209, f. 24v, 58v i 74; sv. 210, f. 49, 57, 63 i 60/2.

robu i slično.²¹ Međutim, sva ta nastojanja dubrovačke vlade nisu mogla zaustaviti opći ekonomsko-društveni hod koji je dubrovačku prastaru aristrokratsku državnu tvorevinu snažno vukao u potpunu propast.

Iako su ta naša usputna istraživanja s fragmentarnim arhivskim vijestima još uvijek nedovoljna za konačnu analizu tih događaja, ipak držimo da smo i s tim izlaganjima dobili barem obris slike dijela društvenog stanja i zračak tih po dubrovačku nazvanih »revolucionarnih« kretanja u dubrovačkoj državi toga razdoblja.

Kako je to već i dosad bilo poznato, te koliko smo mogli iz djelomičnog arhivskog proučavanja nešto više doznati, nosioci tih »revolucionarnih« kretanja u tadašnjoj dubrovačkoj državi bili su seljaci kmetovi. Arhivskim istraživanjima utvrdili smo da su se među njima nalazili mnogi mornari porijeklom seljaci kmetovi. A ti dubrovački mornari, porijeklom seljaci kmetovi, ploveći po svjetskim morskim prostranstvima i boraveći dulje vremena po evropskim (a posebno u francuskim pristaništima) i sjeveroameričkim lukama neposredno su doživljavali uspjehe i neuspjehe, ali i rezultate društvenih promjena koje su se zbivale pod utjecajima općih ekonomsko-društvenih kretanja i previranja, a posebno i kao utjecaje učinaka ideja francuske revolucije. Taj »pomorski« ljudski čimbenik u tadašnjim dubrovačkim društvenim previranjima ne bi se smio mimoći u ovakvim i sličnim razmatranjima^{21a}. Međutim, kakvu ulogu su u tome imali drugi slojevi dubrovačkog stanovništva? Jesu li i koliko su radnici i dubrovački obrtnici u tome sudjelovali? Konačno, kakvi su bili u tadašnjem Dubrovniku obrt i manufakturna djelatnost? Za ovo razdoblje (1797—1807) još nemamo dovoljno objavljene građe i rasprava o tome, pa će trebati obaviti ona primarna i svestranija povijesna arhivska istraživanja. Zasad, i to samo kao ilustraciju tih naših razmatranja, donosimo o obrtnicima djelomične rezultate naših arhivskih proučavanja. Isto tako donosimo i ponešto novih vijesti o likovnom i o kazališnom životu tadašnjeg Dubrovnika.

Osim brodogradilišne primarne, najsnažnije i najznačajnije manufakturne (kod većih brodogradilišta) i obrtničke (kod manjih brodogradilišta) djelat-

²¹ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 226; sv. 206, f. 9v i 32v; sv. 207, f. 99; sv. 208, f. 117 i sv. 210, f. 89v. O povećanju carina vidi: Cons. Rog., sv. 205, f. 228—229, a o carinama uopće: K. Vojnović, *Carinski sistem Dubrovačke Republike*, RAD JAZU, Zagreb 1896.

^{21a} Kako je iz citirane literature već bilo poznato Niko Švago iz Vodovađe bio je jedan od kolovođa Konavoske bune. On je bio osuđen na vješala »sve dok mu se duša ne ispusti iz tijela« itd. HAD. Cons. Rog., sv. 207, f. 2 i 6v od 3. I 1800. Uz Nika Švaga ostale kolovođe bili su Miho i Đuro Magud iz Bačeva Dola. Upravo iz tih seljačkih konavoskih obitelji bilo je nekoliko mornara, kormilara i pomorskih kapetana. Tako je Miho Švago kao mornar plovio na trgovačkim jedrenjacima Dubrovačke Republike izvanjadranske plovidbe, a Pavo Švago bio je brodski pisar. HAD. Ruoli de Bastimenti, sv. 14, f. 54; sv. 17, f. 16 i 27; sv. 18, f. 3 i 32, te Ruoli iz 1801. godine, f. 86. Marko Magud bio je kapetan zapovjednik broda izvanjadranske plovidbe, a Mato Magud je plovio u svojstvu (najprije) »malog od palube«, a onda kao mornar. HAD. Ruoli de Bastimenti, sv. 16, f. 8; sv. 117, f. 51, te Ruoli iz 1800. godine, f. 9. A sada evo članova seljačkih »pobunjeničkih« obitelji iz Župe Dubrovačke koji su plovili kao stalni članovi brodskih posada trgovačkih jedrenjaka dubrovačke države izvanjadranske plovidbe: Miho, Petar i Šimun Duper, te Miho i Vlaho Bego. HAD. Ruoli de Bastimenti, sv. 15, f. 52; sv. 16, f. 46; sv. 17, f. 39; sv. 18, f. 24; Ruoli iz 1799. godine, f. 117; Ruoli iz 1801. godine, f. 77v i 95, te Ruoli iz 1802. godine, f. 141, Ruoli iz 1801. godine, f. 77v i 95, te Ruoli iz 1802. godine, f. 141.

nosti u dubrovačkoj državi²², u to vrijeme u Dubrovniku su djelovale različite obrtničke radionice. Tako je bila ona za izradu puščanog praha²³. Ondje je djelovala radionica sukna, koja je izrađivala svoje proizvode od uvezenih sirovina. Ta radionica sukna izrađivala je više vrsta suknenih i drugih proizvoda: »londrine«, »padovane«, »pelone« (uvezenom vunom iz Španjolske). Oponašali su najbolje evropske manufakturno izrađene tkanine²⁴. U Dubrovniku su aktivni građevinari, obrtnici koji izrađuju sapun, kovači²⁵, puškari, krojači, drvodjelci, zidari, klesari, majstori za izradu svijeća voštanica, mas-tioci robe i drugi obrtnici.²⁶

²² V. Ivančević, *O brodogradnji u Dubrovniku potkraj Republike*, ANALI Histroijskog instituta JAZU u Dubrovniku, III, Dubrovnik 1954, str. 559—577.

²³ J. Luetić, *Zadnja radionica puščanog praha u Dubrovačkoj Republici*. Zadarska revija, br. 1 1975, str. 92—95.

²⁴ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 7v, 8 i 130v itd. Ž. Muljačić, *O dubrovačkoj proizvodnji tekstila u XVIII stoljeću*, Istoriski glasnik, br. 1, Beograd 1956.

²⁵ HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 14; sv. 205, f. 7v; sv. 210, f. 75v; Lamenta del Criminale, sv. 215, f. 45. Od mnogobrojnih kovača spominjem samo ove: Petar Bore, Mato Radulović, Ivan Sršen, Luko Lasić, Stijepo Popijevalo, Stijepo Kuvelić, Ivan Babe, Vice Picetić, Jakov Sotili, Marko Bukva, Miho Čukić, Gregor Afrić (Zarađivao je dva dukata na dan!), Jakov Radić, Luko Bandur, Petar Detore Vito Vidojević, Tomo Kelez — HAD. Diversa de Foris, sv. 220, f. 75v (1796); sv. 221, f. 230; sv. 223, f. 16v; sv. 226, f. 101v; sv. 228, f. 50; sv. 232, f. 237; sv. 237, f. 125; sv. 239, f. 135v; sv. 245, f. 30; Lamenta del Criminale, sv. 222, f. 135. Petar Natali uložio je svoj kapital u radionicu sapuna u Dubrovniku (Pile) koju je vodio Lujo Besson i sinovi. God. 1805. Vlaho Katičić, Petar Žitković i Daniel Tolentino preuzimlju u svoje ruke ovu radionicu (i »butigu«) sapuna. O toj radionici sapuna raspravljalo se i 1815. godine. Ta je radionica sapuna radila još od 1787. T. Pravica prodavao je sapun u svojoj »butizi« na Plazi. Osim tih u Dubrovniku su radile i neke druge radionice. U jednoj radionici koža bili su zaposleni radnici Đuro Koprivica i Marko Slavić. HAD. Diversa de Foris, sv. 229, f. 3v i 248; sv. 235, f. 45—58 i sv. 236, f. 259.

²⁶ HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 120; sv. 205, f. 91v i 133; sv. 207, f. 94v itd. itd. Od drvodjelaca pomenut ćemo samo ove: Ivo Martini, Jakov Ilarić, Antun Kapica, Ilija Milanović, Luko Pupator, Mato Raduljić, Nikola Pizzelli — HAD. Diversa de Foris, sv. 223, f. 93v (1799); sv. 230, f. 66; Lamenta de Criminale, sv. 222, f. 23v (1803); Diversa de Fori, sv. 232, f. 114v; sv. 235, f. 234; sv. 237, f. 23v; sv. 240, f. 41v; sv. 241, f. 57v. Nadalje, tu su kotlari Ivan Stjepović, Ivan Fatorino, Miho Čukić, Ivan Katičić, itd. Diversa de Foris, sv. 223, f. 63; sv. 235, f. 135; sv. 238, f. 135; Lamenta del Criminale, sv. 225, f. 134; pa radnici i mesari u klaonici u Gružu — Lamenta del Criminale sv. 201, f. 47 i 102. U Dubrovniku je zaposleno dosta zidara, pekara, klesara, klačinara, vrtlara, vlasuljara, nekvalificiranih radnika, sluga itd. Diversa de Foris, sv. 227, 11v; sv. 231, f. 211; sv. 238, f. 144; sv. 239, f. 109v; Lamenta del Criminale, v. 207, f. 1600. U to vrijeme najviše je pomorskih kapetana zapovjednika brodova, gradilo, popravljalo, proširivalo ili dotjerivalo svoje kuće, vrtove, imanja i dvorišta. Tako su građevinski radnici iz Osojnika 1793. godine radili kod kap. Toma Jakšića u Lapadu i kod kap. Iva Hiđe na Konalu. God. 1799. kap. T. Jakšić gradi novu »gustjernu« iza svoje kuće, a za taj posao zidar Đuro Lobro iz Radovića primio je 240 dubrovačkih dukata. Zidarski majstor Vuko Klarić iz Kona-vala u zajednici sa ostalim radnicima gradi kap. Pavu Radmiliju zid oko vrta, postavlja nova ukrasna vrata, »pilastre« itd., a sve je to obavio za iznos od 1.000 dukata. Građevinski majstor i klesar Sava Cvjetković iz Herceg-Novog u zajednici s još četiri zidara zaposleni su oko radova na kući kap. Miha Turčinovića. Građevinski »meštar« Vice Lango s ostalim zidarskim radnicima gradi kuću kap. Ivu Kasi u Gružu za ugovorenu sumu od 1.650 dukata. U vezi s tim radovima Lango traži više predujma, jer sa svakim danom poskupljuje drvena i druga građa, usluge, dnevnice itd. U starom dijelu Dubrovnika u Pustijerni »meštar« Luko Pupator angažiran je na gradnji zida oko kuće itd. — HAD. Lamenta del Criminale, sv. 202, f. 37v, 40 i 52; Diversa de Foris, sv. 222, f. 203; sv. 223, f. 279v; sv. 226, f. 102, 230, 270 i 271; sv. 231 f. 163 i sv. 240, f. 209v. S obzirom na izdavačku djelatnost

Vrlo dobro organizirane, prastare solane u Stonu uspješno proizvode morsku sol. Proširuju bazene da bi povećali proizvodnju. U Stonu se o tome brinu Vice Betondi, Marko Šuljaga, Domo Kirjeleison, Ivan Altesti, Antun Čingrija i drugi činovnici, nadglednici i »proti« slanica i solane u Stonu. Na proizvodnji soli i u slanicama u Stonu najviše je bilo zaposleno seljaka iz Dubrovačkog primorja (ondašnja Knežija Slano) i dijela poluotoka Pelješca, kojima se plaćalo po 30 dubrovačkih groša na dan.²⁷

Majstori i radnici u radionici crepova (»Fabbrica dei Coppi«) u Kuparima izrađuju različite vrste proizvoda, a posebno su proizvodili vrlo kvalitetne krovne crepove (»kupe kanalice«) i nekoliko vrsta opeka.²⁸

U to vrijeme u Dubrovniku uspješno djeluju liječnici, brijači ranarnici, apotekari²⁹, te urari specijalisti, pa zlatari i srebrari, a među njima su se isticali: Ivan Stojanović, Luko Sinica³⁰, Božo Pecer³¹, Petar Sokolović³², Ilija Milošević³³, Ivan Milošević³⁴, Marko Sokolović³⁵, Mato Gled³⁶, Petar Soko³⁷, Vice Rajčević i Nikola Radić³⁸.

Zbog tadašnjih (1797—1806) hitnih i prevažnih poslova za potrebe dubrovačke vlade majstori i radnici u staroj državnoj kovnici dubrovačkog novca neprekidno su prezaposleni oko taljenja srebra i kovanja novih dubrovačkih dukata i perpera. Tako je na primjer 17. rujna 1801. godine zaključeno da

i o radu dubrovačke tiskare vidi: Ž. Muljačić, *O prvoj dubrovačkoj tiskari i o drugoj dubrovačkoj tiskari*, ANALI Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, IV—V, 1955—56 i X—XI, 1962—63.

²⁷ HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 120; sv. 206, f. 93v i 205; sv. 207, f. 124v i 125; sv. 210, f. 24; *Diversa de Foris*, sv. 229, f. 250.

²⁸ HAD. Cons. Rog., sv. 207, f. 124v; sv. 210, f. 124v.

²⁹ J. Luetić, *Le condizioni igienico-sanitarie degli marittimi Ragusei (1780—1807) ed i rapporti delle repubbliche marinare italiane e la Repubblica di Ragusa*. ATTI del XXVI Congresso Nazionale di Storia della Medicina, Roma 1976, str. 315—322. U tome radu spominju se ovi dubrovački liječnici: Ivo Buć, prof. Lovro Girmella, Đuro Hiđa, Pero Đurić, Miho Grgurević, Luko Stulli i drugi. U stručnom liječničkom izvještaju dr. Giromelle spominju se Marko Bračević kao »barbriere« koji obavlja neke »kirurške« intervencije isto tako kao i Ivo Bona. U Stonu »noto barbriere« Apurger liječi Vicu Kirjeleison. U teškoj svađi između Vlahutina i Lopina »prolila se i krv«, pa tom zgodom intervenirao Šime Šimunović »barbriere«. Slične »medicinske« intervencije pružaju »barbieri« Mato Sessi i Jero Mitrović-Lamenta del Criminale, sv. 200, f. 135 (1793); sv. 204, f. 154 (1795); sv. 210, f. 30, 48, 49, 53, 68v, 109 i 109v (1797—1798) — iz dubrovačke bolnice »Domus Cristi«; sv. 221, f. 20. Od ljekarnika (»spičara«) spominjemo Mata Vokativa, Iva Perića, Miha Ivaovića i Mata Šarića, koji su radili u posebnim ljekarnama kao i u dubrovačkoj bolnici. U ovim spisima najviše se spominje Mato Šarić koji je za apotekara studirao u Napulju. Nismo doznali je li apotekar Miho Ivanović (iz Mravince ponad Slanoga) zaista nedozvoljeno prodavao »državne« lijekove iz bolnice »Domus Cristi« — HAD. Lamenta del Criminale, sv. 218, f. 137—138; Cons. Rog., sv. 204, f. 158; sv. 206, f. 3; sv. 207, f. 67v i 68; sv. 208, f. 133v (proces protiv apotekara M. Ivanovića) sv. 210, f. 34.

³⁰ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 2006, f. 106 (1793) i f. 139v (1795).

³¹ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 207, f. 192.

³² HAD. Lamenta del Criminale, sv. 209, f. 125; *Diversa de Foris*, sv. 224, f. 88 (1799).

³³ HAD. Cons. Rog., sv. 207, f. 115v (1800).

³⁴ HAD. *Diversa de Foris*, sv. 226, f. 243v (1800).

³⁵ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 223, f. 149.

³⁶ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 219, f. 78v.

³⁷ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 223, f. 204v.

³⁸ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 215, f. 45 i 96v (1800); sv. 223, f. 15 (1804).

Nekim je zlatarima posao dobro išao, pa su pa su mogli u svom domaćinstvu plaćati kućnu pomoćnicu.

se napravi još novih 30.000 srebrenih dubrovačkih dukata »facendo la pasta delle monete a ragguaglio dell'attuale moneta Turca«. U isto vrijeme done-sena je odluka da se umjesto srebrnih iskuju od bakra dubrovački novci »grossetti«³⁹.

Nije nam poznato kakvu su djelatnost bili razvili slikari Jozo Malconi⁴⁰, Luko Pignatelli⁴¹, pa nadalje što su sve u to vrijeme radili slikari Jako Ton, Antun Kosta⁴² i Mato Vulić »detto« Borovac⁴³; ili što su to rezbarili dubrovački rezbari Jozo Bertolini i Franjo Puljez⁴⁴. A kakve kvalitete su izrađivali svoje radove ti dubrovački slikari i rezbari? Njihova djela nisu nam poznata, pa ih ne možemo ni vrednovati. Čini se da su to bili slikari vrlo skromnih kvaliteta, više majstori koji su se bavili primijenjenom umjetnošću. Neka djela tadašnjih likovnih umjetnika slikara Petra Katusića (Dubrovnik, 1765 — 1798), Rafa Martinija (Dubrovnik 1771—1846) i Karmela Reggia (rodом iz Palerma, a umro u Dubrovniku 1813) do danas se sačuvala. Tim sačuvanim likovnim ostvarenjima i arhivskim vijestima o dubrovačkom slikarstvu toga razdoblja možemo ilustrirati tadašnje stanje dubrovačkog likovnog stvaralaštva i primijenjene umjetnosti. U vezi s time zanimljiva je odluka Vijeća umoljenih još uvijek pravno postojeće Dubrovačke Republike od 6. siječnja 1808. godine (dakle, to je bilo pred samu totalnu propast dubrovačke države) da »noto« Karmelo (Reggio) uzme skicu i izradi crtež sv. Vlaha (s kipa koji je u istoimenoj dubrovačkoj crkvi, te da se na osnovi toga crteža naruči u Rimu izrada statue sv. Vlaha, pa da se te kopije kipa podijele župnicima crkava na teritoriju dubrovačke države⁴⁵. Kad smo spomenuli crkvu sv. Vlaha, zanimljivo je spomenuti i ovo: bilo je odlučeno da se obave građevinski radovi na toj crkvi te da se popravi kupola te crkve. Za taj posao bio je odobren iznos od 600 dubrovačkih srebrnih dukata. Taj novac se izdao iz Pomorske blagajne Dubrovačke Republike⁴⁶. Osim te crkve tada se popravljala i dotjerivala crkva Blagovijesti (Između vrata od Ploča), a to je dotjerivanje i popravljanje trajalo od 1798. do 1804. godine⁴⁷. Manji građevinski radovi obavljali su se i na dubrovačkoj katedrali⁴⁸. Crkva sv. Petra, Lovra i Andrije, koja je bila smještena na glavnoj dubrovačkoj ulici Placi, bila je prodana i te su se prostorije bile pretvorile u »butige«. Isto tako bila su prodana samostanska dobra na dubrovačkom otočiću Lokrumu⁴⁹. Me-

³⁹ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 107 (1798); sv. 208, f. 109 i 11v (1801); sv. 210, f. 51v, 5v i 84v (1806). Godine 1806. uzzimlje se srebro iz crkava, »Opere pie«, »Scuole dei Ebrei« itd. za potrebe državne kovnice novca. Enciklopedija Jugoslavije (prvo izdanje, sv. 3, 1958, str. 152) donosi da je dubrovačka kovnica novca radila do 1803. godine. Međutim, ona je i u 1806. godini uspješno djelovala.

⁴⁰ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 223, f. 183. Ponešto o dubrovačkim slikarima u tome razdoblju vidi: J. Luetić, *Još (nova) o državnoj zastavi Dubrovačke Republike*, časopis Dubrovnik br. 1, Dubrovnik 1975, str. 107—119.

⁴¹ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 222, f. 201 (1804). O Andru Pignatelli vidi: Z. Šundrica, *Nepoznati majstori — o dubrovačkim konzularnim i brodskim patentima i njihovim majstorima*, časopis »Dubrovnik« br. 5 1973.

⁴² HAD. Lamenta del Criminale, sv. 222, f. 140.

⁴³ HAD. Lamenta del Criminale, sv. 222, f. 82.

⁴⁴ HAD. Cons. Rog., sv. 210, f. 2.

⁴⁵ HAD. Cons. Rog., sv. 210, f. 65v (1805).

⁴⁶ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 56; sv. 209, f. 10v i 74.

⁴⁷ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 133v (1798); sv. 210, f. 64 (1804).

⁴⁸ HAD. Cons. Rog., sv. 208, f. 12 (1801).

⁴⁹ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 105v i 133v; sv. 210, f. 72 (1806).

đutim, najviše je novaca bilo izdano za zidarske, građevinske i druge obrtničke radove oko popravaka krova i prozora na Dvoru (Kneževu) u Dubrovniku⁵⁰. Nedaleko Dvora djelovalo je dubrovačko kazalište »Pubblico Teatro«, u kojem je 1797. godine gostovala jedna strana »Compagnia Comica«⁵¹. Za priredbe toga sastava naplaćivale su se ulaznice. Poslije gostovanja te »Compagnie Comiche« u Dubrovnik je stigla i neka »Compagnia de marionette«, koja je u prostorijama dubrovačkog »Pubblico Teatro« gostovala samo deset večeri⁵². Nakon tih gostovanja u dubrovačkom »Pubblico Teatru« opet gostuje neka nova »Compagnia Comicca«⁵³ s nastupom koji je upriličen u prosincu 1801. godine⁵⁴. Nadalje, potkraj 1802. godine pred dubrovačku luku je dojedrio trgovački jedrenjak iz Krfa, usidrio se i u četverovezu pristao uz obalu ispred dubrovačkih lazareta, u koje je iskrcao članove jedne »Compagnie Comiche«. Nakon što su izdržali kontumaciju u trajanju od 21 dan, članovi te družine odmah su nastupili u dubrovačkom »državnom« teatru⁵⁵. Iduće godine opet se u Vijeću umoljenih Dubrovačke Republike raspravljalo u vezi s dubrovačkim kazalištem, a bilo je rasprave o davanju 80 cekina godišnje za djelatnost tog dubrovačkog »Pubblico Teatro«⁵⁶. Te kazališne predstave i nastupi tih teatarskih trupa i družina odvijale su se noću, pa za one posjetioce predstava koji su stanovali izvan dubrovačkih gradskih utvrda i zidina morala su se posebno otvarati gradska vrata (koja su se svake večeri zatvarala!). Stoga je bila donesena odluka Vijeća umoljenih da se za vrijeme predstava u dubrovačkom teatru iznimno noću mogu otvoriti gradska vrata, ali samo jedanput, i to uz oblgatnu prisutnost dvaju dubrovačkih senatora.⁵⁷ U to vrijeme bila je bolje osvijetljena »Pubblica Piazza« s osam novih uličnih kandelabara »lampiona«⁵⁸.

S obzirom na gotovo redovna i česta gostovanja stranih kazališnih trupa zanimljivo bi bilo doznati štogod više o njima, što su »igrali« u tim teškim vremenima, pa doznati jesu li i koliko Dubrovčani sudjelovali u tim kazališnim predstavama. Jesu li tada dubrovački glazbenici davali svoje priredbe u dubrovačkom teatru? Naime, u to vrijeme u Dubrovniku su osim »državnog« Dubrovačkog orkestra i drugih muzičkih grupa djelovali i ovi glazbenici: Angiolo Frezza »professore di Violino«⁵⁹, Antun Genovese »suonatore di Corno da Caccia«⁶⁰ i svirač Nikola Migliaressi iz Zakintosa⁶¹. Ivan Brižić bio je tada

⁵⁰ HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 19 i 38.

⁵¹ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 57 i 57v. O kazalištu i o muzici tadašnjeg Dubrovnika vidi vrlo opsežan rad N. Beretić, *Iz povijesti kazališne i muzičke umjetnosti u Dubrovniku*. ANALI Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, II, Dubrovnik 1953, str. 329—358, te osvrte na taj rad iz pera M. Pantića, u PRILOZIMA za književnost ... knj. 21, sv. 1—2, Beograd 1955, str. 144—150 i Ž. Muljačića (*Još o starom dubrovačkom teatru*) u PRILOZIMA za književnost ... knj. 22, sv. 1—2, Beograd 1956, str. 84—86. Da bismo donekle dopunili sliku dubrovačkog društva toga doba, vidi još: J. Luetić, *O kafanskom životu u starom Dubrovniku*, časopis Dubrovnik broj 2, 3 i 4 1974, str. 411—414.

⁵² HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 30.

⁵³ HAD. Cons. Rog. sv. 208, f. 118v (1801).

⁵⁴ HAD. Cons. Rog., sv. 208, f. 224.

⁵⁵ HAD. Cons. Rog., sv. 209, f. 41.

⁵⁶ HAD. Cons. Rog., sv. 208, f. 118.

⁵⁷ HAD. Cons. Rog., sv. 208, f. 194.

⁵⁸ HAD. Cons. Rog., sv. 204, f. 28v (1797); sv. 207., f. 175 (1800).

⁵⁹ HAD. Cons. Rog., sv. 205, f. 22v (1799).

⁶⁰ HAD. Cons. Rog., sv. 210, f. 35v.

⁶¹ HAD. Cons. Rog., sv. 209, f. 56.

poznat orguljaš, a poslije njegove smrti 1802. godine u Dubrovniku vrlo uspješno djeluje orguljaš Marin Santoro⁶². Isto tako bilo bi zanimljivo doznati koliko je Vice Bacillo »ceremonista« u katedrali, koji je imao »moltissime funzioni Pubbliche«, sudjelovao u eventualnom režiranju ili organiziranju kazališnih i drugih dramskih ili glazbenih predstava u Dubrovniku⁶³. Katkad se pojedina kazališna predstava oglašava »svirkom« po tamburu, to jest plaćeni tamburaš bi najavljivao dolazak i početak kazališnih i drugih priredaba u dubrovačkom kazalištu⁶⁴. Također su ti »tamburaši« oglašavali poziv na javne »državne« radove. A u to se vrijeme, i to od 1795. do konačne propasti Dubrovačke Republike obavljalo više »javnih« radova, a posebno na dotjerivanju, proširivanju i na popravljanju javnih cesta. Tako je uređivana i dotjerivana cesta koja ide od grada Dubrovnika do Gruža, a na njoj je tada bio izgrađen novi most. Za taj posao bilo je odobreno 300 dubrovačkih dukata. Isto tako su se popravljale i ceste koje su išle iz Dubrovnika i prolazile kroz Župu Dubrovačku, a za taj posao samo odjednom bilo je predviđeno 500 dubrovačkih dukata. Nadalje, dosta je novca bilo utrošeno i za dotjerivanje i za popravak ceste koja ide iz grada Dubrovnika do Sv. Jakova u Višnjici⁶⁵.

Za troškove svih tih poslova i javnih radova ponajviše se isplaćivalo iz najbogatije i najsigurnije dubrovačke državne blagajne iz takozvane Pomorske blagajne. Čak i za popravak dubrovačkog javnog vodovoda samo odjednom iz te Pomorske blagajne odredilo se šest tisuća dubrovačkih dukata⁶⁶. O bogatstvu Pomorske blagajne dovoljno je dati ove podatke: u tome su razdoblju 5.250 (pet tisuća dvije stotine pedeset) dubrovačkih mornara i drugih pomoraca i još oko 1.500 dubrovačkih brodograditelja, solara, brodovlasnika karatista, službenika u pomorskoj administraciji, osiguravatelja (i ostalih koji su bili angažirani u dubrovačkoj pomorskoj privredi) svojom djelatnošću odnosno svojim porezima i različitim dažbinama i nametima punili prvu i najvažniju stavku prihoda budžeta Dubrovačke Republike.

Dubrovački su pomorci obavljali vrlo unosne nautičko-komercijalne zadatke na 300 trgovačkih jedrenjaka izvanjadranske i na preko stotinu brodova jadranske plovidbe (broj brodova i manjih lađa kabotažne plovidbe dubrovačke države još nismo mogli doznati)⁶⁷. Za financijsku sigurnost i za garanciju uspješnog trgovačkog i maritimnog djelovanja tih preko 400 trgovačkih jedrenjaka najfunkcionalnije se brinulo pet dubrovačkih osiguravajućih društava, u koja su bila uložena materijalno financijska sredstva u vrijednosti od 575.000 srebrnih dubrovačkih dukata. U poslovanju dubrovačkih osiguravajućih društava bilo je najaktivnije uključeno oko stotinu dubrovač-

⁶² HAD. Cons. Rog., sv. 209, f. 68.

⁶³ HAD. Cons. Rog., sv. 206, f. 29v.

⁶⁴ HAD. Cons. Rog., sv. 206, f. 85v, 86v i 94.

⁶⁵ HAD. Cons. Rog., sv. 210, f. 19.

⁶⁶ HAD. Cons. Rog., sv. 209, f. 53; sv. 210, f. 38v (1805).

⁶⁷ HAD. Ruoli de Bastimenti od 1797. do 1807. godine. I. Rusko *Stanje dubrovačke trgovačke mornarice pred samu propast Dubrovačke Republike početkom XIX stoljeća*, Zbornik Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik 1952, str. 205—222. Našim svestranijim i temeljitim proučavanjem arhivskih izvora dopunili smo Ruskove rezultate dubrovačke trgovačke mornarice toga razdoblja. Pored ostalog Rusko nije uzeo u obzir brodske posade (ljudski faktor), brodove međunarodne jadranske plovidbe, pomorsko osiguravajuća društva itd.

kih državljana, a među njima najviše je bilo pomorskih kapetana bivših zapovjednika trgovačkih jedrenjaka Dubrovačke Republike⁶⁸.

Usporedimo li te naše pokazatelje s brojčanim stanjem sveukupnog stanovništva Dubrovačke Republike (nije moglo biti više od 35.000 stanovnika dubrovačke države) te sa stanjem drugih zanimanja u dubrovačkoj državi, onda su zaključci posve jasni: brodarstvo i pomorska privreda bila je primarna i najснаžnija djelatnost s kojom su se Dubrovčani zanimali. Na takav odnos snaga u dubrovačkom privrednom životu djelovali su u prvom redu — evropski događaji. Naime, učinci tadašnjih ratova prouzročili su naglu i hitnu potražnju brodske prostora na svjetskom pomorskom tržištu, koje je plaćalo vrlo visoke brodske vozarine. Dakle, brodovi su donosili vrlo brzo goleme profite poslovima pomorskih prijevoza. Zavodeći se za tako visokom i brzom zaradom Dubrovčani su svoja raspoloživa financijska sredstva uglavnom i pretežno ulagali u brodarstvo i svoju pomorsku trgovinu. Ta »monokulturna« i monolateralna privredna orijentacija bila je kobna i zlokobna za Dubrovčane i za ekonomsko-društvene prilike dubrovačke države. Evropski ratni događaji i društveni odnosi i tu su učinili svoje. Francuskom vojničkom okupacijom dubrovačkog državnog teritorija i nakon toga totalnom propašću višestoljetne državno-pravno uređene Dubrovačke Republike — kao odraz evropskih ratnih, diplomatskih i drugih oklonosti (ruskom, francuskom i engleskom zapljenom dubrovačkih trgovačkih brodova i pljačkom drugih dobara dubrovačkih građana) — potpuno je uništena dubrovačka trgovačka mornarica a time i ekonomska moć dubrovačke države i njezinih stanovnika. Tada je dubrovačka trgovačka mornarica bila izbrisana s popisa svjetskih trgovačkih mornarica. Nakon toga nastala je opća pauperizacija dubrovačkog pučanstva.

U završetku ovih naših razmatranja o odnosima evropskih događaja i o utjecaju pomorske privrede i brodarstva na gospodarske i društvene prilike u dubrovačkoj državi od 1797. do 1807. godine napomenut ćemo kako nismo imali pretenzija da podrobno istražujemo probleme i dajemo analizu ekonomsko-društvenih odnosa i prilika u dubrovačkom društvu toga razdoblja, već smo ovime željeli samo upozoriti na neke događaje i na neke prilike u vezi s ekonomsko-društvenim prilikama pri završetku dubrovačke državnosti. Međutim, prilikom ovog upozorenja želimo posebno istaknuti: ekonomsko-privredni, a s time i državno-pravni opstanak Dubrovačke Republike ovisio je gotovo isključivo o brodarstvu i pomorskom privređivanju, a naročito i nadalje o trgovačkoj mornarici izvanjadranske plovidbe, međunarodnoj pomorskoj trgovini a vrlo malim dijelom o kopnenoj trgovini i o obrtu.

Da bi postigla što bolje uvjete uspješnog i što djelotvornijeg poslovanja svoje pomorskotrgovačke djelatnosti, i trgovine uopće, dubrovačka država je cjelokupnu svoju politiku usmjeravala na čuvanje političke neutralnosti i dobrih »državničkih« odnosa sa svim zemljama, a posebno s velikim i jakim državama. Odnos Dubrovčana prema vrlo složenim i jako osjetljivim prilikama u tadašnjoj Evropi pokazuje koliko je još uvijek bilo »državničke« snage, vještine, snalažljivosti pa i znanja Dubrovčana (ne samo dubrovačke vlastele) da se i u tako kompliciranim uvjetima održe i da budu stalno djelotvorno prisutni kao dobri pomorsko-trgovački partneri na svjetskom bro-

⁶⁸ J. Luetić, *Osiguravajuća društva u Dubrovačkoj Republici* (ANALI Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, sv. XIX—XX, 1982).

darskom, trgovačkom i pomorskom tržištu. U nastojanjima da održe svoju državnu samostalnost — u tom posljednjem desetljeću dubrovačke državnosti — Dubrovčanima je preostalo samo »podmićivanje«. To »podmićivanje« i prije je bilo stalno i djelotvorno prisutno u diplomaciji Dubrovačke Republike. Taj novac za »plaćanje neutralnosti«, kako smo u ovom radu ustanovili, pritičao je iz taksa, nameta i carina od vrlo razgranate dubrovačke pomorske privrede, a u prvom redu iz dobiti za obavljene prijevoznike poslove trgovačkih jedrenjaka dubrovačke trgovačke mornarice izvanjadranske plovidbe.

Brodarstvo izvanjadranske i jadranske plovidbe dubrovačke trgovačke mornarice i pomorska trgovina dubrovačkih državljana bili su glavni izvori akumulacije kapitala u dubrovačkom društvu. Nosioi tih djelatnosti bili su uglavnom i ponajviše pučani i seljaci te dubrovačka građanska klasa proizašla iz redova pučana. U to vrijeme je potpuno oslabila kopnena trgovina. Isključimo li brodograđevnu manufakturnu djelatnost dubrovačkih brodograđilišta, ostala obrtnička proizvodnja u tadašnjem Dubrovniku imala je potpuno lokalno značenje. Zapravo je to razdoblje propasti dubrovačke kopnene trgovine i dubrovačkog obrtništva.⁶⁹

(Primljeno na 4. sjednici Razreda za društvene znanosti JAZU od 20. IV 1983.)

⁶⁹ Dubrovački obrtnici su se — kao dodatak izvora prihoda — laćali i drugih poslova. Tako su na primjer svoje male uštedevine ulagali u suvlasništvo trgovačkih jedrenjaka izvanjadranske i jadranske plovidbe Dubrovačke Republike. Evo nekih dubrovačkih obrtnika koji su bili vlasnici »karata« dubrovačkih trgovačkih brodova: kovači I. Picelić i R. Dubac; crevljari (papučari) M. Balbi, G. Ivić i Đ. Kristić; puškar P. Ivić; drvodejlač F. Medi; zlatari C. Martinović, Nikola Učović i Petar Učović. HAD. Ruoli de Bastimenti sv. 11, f. 24, 40 i 49; sv. 15, f. 15; sv. 16, f. 25, 37v i 127; sv. 17, f. 6; Commandamenti e sentenze della Navigazione, sv. 8, f. 105, 124 i 203; Diverse terminazioni e note della Navigazione, sv. 2, f. 11, 170 i 203; Diversa de Foris, sv. 222, f. 219 i sv. 223, f. 39; Ruoli de Bastimenti, sv. 11, f. 24 i 49; sv. 16, f. 12, 15 i 37v i sv. 17, f. 6.

UMRISSE DER WIRTSCHAFTLICH-GESELLSCHAFTLICHEN
GEGEBENHEITEN IN DER REPUBLIK DUBROVNIK
1797—1807

Zusammenfassung

Bezüglich der wirtschaftlich-gesellschaftlichen Beziehungen und Gegebenheiten in der Republik Dubrovnik vom Jahre 1797 bis zum Jahre 1907, über die diese Arbeit handelt, kommt der Autor zu folgendem Schluss: das Verbleiben des Dubrovniker Staates hing fast ausschliesslich von seiner Schifffahrt besonders von seiner Handelsmarine ausserhalb der Adria-Schifffahrt und seines internationalen Marinehandels und zu einem sehr kleinen Teil von seinem Binnenhandel und Handwerk ab.

Um die Bedingungen für eine erfolgreiche und wirksame Marinehandelsstätigkeit und für den Handel überhaupt zu schaffen, hat der Dubrovniker Staat seine ganze Politik auf die Erhaltung seiner Neutralität und der guten Beziehungen mit allen, besonders mit den grossen Ländern, gerichtet. Die Haltung der Dubrovniker (nicht nur des Adels) gegenüber sehr verwickelten Kriegsverhältnissen und Ungelegenheiten im damaligen Europa zeigt, wie sehr noch immer in ihnen die »staatsmännische« Kraft und das Wissen lag, dass sie sich in diesen so komplizierten Gegebenheiten erhalten (Länger als Genua und Venedig!) und dass sie dauernd als gute Marinehandelspartner auf dem Weltmarineplatz anwesend sind.

Um ihre Selbständigkeit als Staat zu erhalten, verblieb den Dubrovnikern nur die »Bestechung«. Die Bestechungsgelder für die Bezahlung der Dubrovniker Neutralität kamen aus der Taxe und dem Zoll der sehr verzweigten Dubrovniker Marine-Wirtschaft und in erster Linie aus dem Gewinn von Beförderungsgeschäften der Schiffe der Dubrovniker Handelsmarine ausserhalb der Adria-Schifffahrt. Die Schifffahrt ausserhalb der Adria, die Adria-Schifffahrt. Die Schifffahrt ausserhalb der Adria, die Adria-Schifffahrt und der Marinehandel der Dubrovniker Bürger waren die Hauptquellen der Ansammlung von Kapital in der Dubrovniker Gesellschaft. Damals war der Binnenhandel vollkommen geschwächt und das zurückgegangene Dubrovniker Handwerk hatte von damals an nur lokale Bedeutung.